

Začíná to tím, že ničíme svou minulost. Skončí to tak, že zmaříme svou budoucnost!

SORELA (a zahradní město Ostrov)

Architektonická SORELA (**s**ocialistický **r**ealizmus v architektuře), která po Únoru zanechala stopy ve většině českých horních městech, se po strmém krušnohorském svahu drápala jen nesměle. Přeci jenom se stranicovým vizionářům zdejší poněkud drsnější životní prostředí nezdálo příhodné pro rozmáchnutí gesta velkorysosti, jak hory posocialističtit. Proto i vlastní Jáchymovské doly, n. p., Jáchymov si radši vystavěly nové hornické město v podhůří, v Ostrově. Do vlastního Jáchymova si troufaly umístit jen třešničku na dortu – tzv. ruský kulturní dům, a betonové monstrum Hornického domu. Jinde tu a tam utrousily nějaký ten „finský“ domek či cihlový „paneláček“, aby všem škarohlídům dokázaly – tady jsme to taky plundrovaly.

Zpět k Ostrovu. Chce-li někdo nasát atmosféru někdejší studenovělečné uranové doby, neopomene Ostrov navštívit. Na bulváru bývalé Leninovy třídy se pamětníkům bývalých pořádků nepochybně promítne defilé masových prvomájových či velkoříjnových průvodů, postojí-li kdokoli chvíli na náměstí před někdejší hornickou katedrálou, beze zbytku pochopí slogan – „Jsem horník, kdo je víc!“ A i kdyby jeho představivost snad selhala, přesto to stojí za to. Na vlastní oči spatříte nefalšované socialistické uranové město, jehož urbanistickou kompaktnost nejspíš docení až vzdálená budoucnost. Uvidíte architekturu ve světě známou jako tradicionalismus, u nás jako SORELA.

tzv. „Rusák“ na jáchymovských Slovanech stojí v předpolí mohutné třípatrové haldy a dosud se tváří budovatelsky; dnes je ale vybydlen a zralý k demolici

(2010)

Dům kultury v Ostrově, monumentální dominanta náměstí

(2010)

Ostrov (ještě před nedávnem – nad Ohří) patří k nejstarším sídlištím na Karlovarsku, které bylo po svém založení vlastně opevněním při zemské cestě, jež vedla z pohraničního Sedlečka na Žatec a dále do středních Čech. Původně staroslovanská osada se rozrůstala kolem kostelíka sv. Jakuba, dodnes zachovaného (uvádí se již r. 1226). Slovanské osídlení nahradili v první polovině 13. století němečtí kolonisté z Bavor a Frank, které sem přivedl rod Hrabišovců. Na město byl Ostrov povýšen za krále Jana Lucemburského (1331).

Za husitského povstání zde sídlila posádka hejtmana Jakoubka z Vřesovic, takže po bitvě u Lipan císař Zikmund prodal město Kašparu Šlikovi. Po Bílé hoře připadl Ostrov vévodům sasko-lauenburským, markrabatům bádenským či arcivévodům toskánským, neboť ostrovští opět šlápli vedle. Přidali se na stranu českých stavů. Ve třicátých letech 17. století byl při zámku, který přestavbami v 17. a 18. století dostal dnešní barokní podobu, založen po obou březích Bystřice zámecký park. V letech 1674-1683 byl v parku vystavěn raně barokní letohrádek. Zámeckou věží projdeme do starého města s renesanční radnicí z roku 1569, nad vchodem s kamennými reliéfy z doby Šliků a městským znakem. Samotné náměstí lemuje řada renesančních domů, přestavěných klasicistně a empírově po požárech v letech 1795 a 1885. Poznamenán mnoha přestavbami a úpravami je i původně gotický kostel sv. Michala ze 14. století. Po několika požárech byl v letech 1631-1636 přestavěn na trojlodí saského typu s postranními ochozy a dlouhým, pětiboce uzavřeným presbytářem. U prosté jednopatrové budovy bývalého piaristického kláštera, založeného v r. 1666, stojí od roku 1674 kostel P. Marie. V okolí kláštera je několik kaplí, např. osmiboká kaple sv. Floriána z roku 1691 či P. Marie z roku 1710. Proti klášteru se rozkládá objekt bývalého pivovaru (z druhé poloviny 17. století), barokně přestavěného r. 1726. Roku 1771 přešel Ostrov do majetku Habsburků. Zrušení nevolnictví (1781) přineslo průmyslový rozvoj, po papírně byla uvedena do provozu porcelánka Pfeiffer-Löwenstein (1873).

Novou etapu rozvoje Ostrova zahájil rok 1947, odkdy bylo pro potřeby Jáchymovských dolů, n. p., postupně postaveno téměř 5 000 bytů. Na počátku to byla pouze výstavba skupiny jednopatrových dřevěných dvojdomků finského typu v prostoru u nádraží, daná do užívání v letech 1949-1950, následovaná skupinou přízemních dřevěných domků ruského typu, zprovozněných po roce 1951. Protože ani dvouletková epizoda, která svými jednoduchými činžovními domy z let 1947-1948 pokračovala až do roku 1952, bobtnajícím Jáchymovským dolům nepostačovala, bylo rozhodnuto o ucelené výstavbě města pro 16 000 obyvatel. V roce 1953 bylo vytyčeno ústřední náměstí a 1. května 1954 byl položen základní kámen Domu kultury, který byl slavnostně otevřen přesně za rok. Nové domy již měly dekorativně pojaté fasády.

Po ukončení těžby uranu našly dva tisíce obyvatel uplatnění v nově vybudovaném závodě n. p. Škoda – ZVIL Plzeň (Závody Vladimíra Iljiče Lenina), kde se vyráběly trolejbusy, zařízení pro slévárny a stroje pro gumárenský průmysl (především protektorovací lisy). Uranový průmysl však město zcela neopustil. Druhý největší podnik, Závod automatizace a mechanizace národního podniku Základna rozvoje uranového průmyslu, k. p., začal vyrábět lékařský přístroj zn. Betatron a několik typů radiometrů, ale nosným programem byly mobilní obytné buňky. Ve městě zůstaly ještě další tři provozy původně zainteresované na těžbě uranu v nedalekém Jáchymově. Projektový ústav uranového průmyslu, stavebně montážní provoz n. p. Západočeské uranové doly a jeho provoz technologické dopravy. Jediným závodem s předválečnou tradicí byla Dehtochema, produkující 14 000 tun lepenky ročně.

Do roku 1948 měl Ostrov asi 3 000 obyvatel. Výstavbou sídliště pro horníky Jáchymovských dolů (1947-1960) se počet obyvatel zvýšil na 18 000. Město proto tvoří jednak tzv. starý Ostrov, se zachovaným půdorysem gotického města, zámkem (za II. světové války první koncentrační tábor v Čechách) a krásným parkem, jednak socialistické sídliště kolem rozměrného náměstí, kterému vévodí někdejší havířská katedrála. Hornickou profesi zde dodnes připomíná sousoší, které zdobí průčelí této budovy. Zhotovil je sochař Jaroslav Šlezinger, který

byl v době výstavby „zaměstnán“ spolu s dalšími „třídními nepřáteli“ v nejhorším jáchymovském lágru, v tzv. Elku. V patře tohoto Domu kultury jsou dochovány i malby na skle, zachycující hornickou symboliku jáchymovských dolů. Obě části města dlouho fyzicky oddělovala železniční trať Ostrov-Jáchymov, později degradovaná na pouhou vlečku do závodu Škoda. Teprve výstavba obchodního domu Tesco znamenala definitivní konec této letité trati (2009).

PoÚnorový vývoj Československa byl nemyslitelný bez zásadních změn ve všech základních celospolečenských záležitostech, tedy i včetně architektury. Vzorem pochopitelně nemohl být nikdo jiný než Sovětský svaz, který tradicionalistické pojetí uplatňoval již od 30. let 20. století, kdy navázal na vzory z USA i Evropy. Protože příliv horníků na Jáchymovsko vyvolal potřebu výstavby zcela nových obytných komplexů, dostaly Jáchymovské doly, n. p., resp. jejich projektová kancelář v čele s hlavním architektem Jaroslavem Krausem, příležitost transformovat vůdčí ideologii do reálného života lidí a naplnit tak tužby vládnoucího režimu. Na zelené louce u starého Ostrova proto vyrostl dosud nevídaný městský celek. Jeho tvůrce ale nelze ani vzhledem k této prazvláštní době podezírat z ideologické vypočítavosti či podlézavosti. Zvláště, když svou inspiraci nečerpali v Moskvě, nýbrž z meziválečného období naší republiky. Oni totiž nepostavili město. Oni stvořili obyvatelný prostor.

Evropská architektura poválečných let (zejména 50. let 20. století) se obecně shlédla v komplexně pojaté zástavbě s důrazem kladeným na symetrii, navazující na klasické tradice stavby měst, takže urbanismus se vrátil ke schématu pravidelné sítě ulic a uzavřených domovních bloků. Pravidelná kompozice „ideálního“ městského půdorysu hledala podněty nejen v antice, nýbrž i v renesanci. Historizující inspirace a tradičnost zejména klasicizujících forem pak s sebou přinesly i návrat k ornamentu. Proto i na ostrovském sídlišti najdeme výrazné dekorativní motivy, sgrafitovou a sochařskou výzdobu. Ve zdobných doplňkách, jako jsou mříže a zábradlí balkónů, jsou zdůrazněny národní motivy (lipové listy). Barevnost staveb brala nápady z lidové architektury a projevila se světlým odstínem pískové a okrové barvy v kombinaci s červenou terakotou a reznou šedobílou. Tmavší odstíny se použily na římsy, bosáže a vlysy. Celkový dojem měl navodit použití přírodního kamene.

Ještě další aspekt stojí za zmínku. V době, kdy pojem ekologie ještě nebyl uváděn mezi hesly naučných slovníků, se architekti napříč Evropou snažili dát městům i lidský rozměr. Realizovali myšlenku zelených měst s vyváženou hustotou zastavění, tak blízkou slovům Karla Čapka – „... tedy místo pro pohyb! Místo pro světlo a vzduch!“ I proto vyrostlo zelené zahradní město Ostrov.

Pokles sovětského zájmu o uranovou rudu, jdoucí ruku v ruce s poklesem vlastní jáchymovské těžby, předznamenal i ukončení investiční činnosti Jáchymovských dolů, n. p., v Ostrově. Po roce 1960, přestože bylo město překvapivě dále rozšiřováno, tzv. SORELA už nepokračovala. Prefabrikace a panelová výstavba otevřela úplně novou kapitolu socialistického budování, již zcela oproštěnou od fantazie i vlídnosti. Snad proto je „rychleji, levněji a (ne)kvalitněji“ oblíbené zaklínadlo i dnešních dnů.

Od výstavby ojedinělého hornického sídliště ještě neuplynulo ani 50 let a urbanistický i architektonický unikát se začal měnit v bezduché nocležiště. Domy z cihel a malty, domy se škrábanou omítkou, domy s bohatou profilací a dekorativními prvky, domy z doby, kdy ještě krása nepodlehla strohé a standardizované betonové uniformitě, se vehementně snaží podobat pozdějším bezduchým šablonám bez výtvarného vkusu. Původní podoba města se cíleně ruší, zaniká různorodost, paradoxně vycházející z jednoty a celistvosti. Otloukají se fasády a vystupující prvky, mizí římsy, rámování oken i sgrafitová výzdoba. A spolu s nimi i genius loci. Prohráli obyvatelé, zvítězila zateplovací lobby. A tak podobně, jako oživující prvky odumřely pod nánosem lepidla a polystyrenu, vyhasne i pohled poutníka, neboť na barevné kreace domů už nebude třeba pohlížet.

Proboha, kdo či spíše co to vlastně obývá českou kotlinu? Francouzský Le Havre s obdobnou architekturou byl zapsán do Seznamu památek světového kulturního dědictví UNESCO.

Sbohem SORELO, adie, cestovní ruchu! Přiznejme si, že nejen mezi politiky a úředníky trestuhodně chybí renesanční vzdělanci.

starý Ostrov se zámeckým parkem
(pohled z Krušných hor)

(2010)

nový „zahradní“ Ostrov
(vnější hradba „paneláků“ je už novějšího data; pohled z Krušných hor)

(2010)

ozdůbky někdejší hornické katedrály

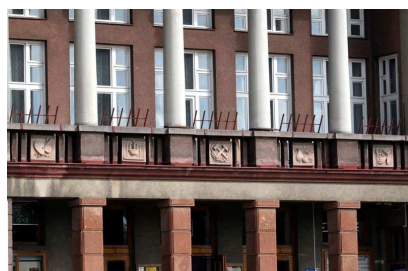
(2010)

sousoší žnečky, horníka a studenta od sochaře Jaroslava Šlezingera
(v rizalitu reliéfní dekor lyry s vavřínovým věncem a závěsem)

na levém rizalitu reliéf knihy s bodláčím, na pravém s divadelními maskami,
na vrcholech rizalitů znaky města s nápisovou stuhou

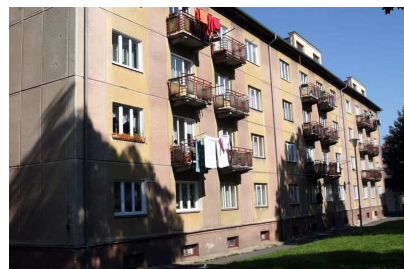

na zábradlí balkonů jsou symboly umění, lázeňství, hornictví a průmyslu (porcelán, textil a přádelny), na středním rizalitu se střídají terče s lipovými listy a obdélné konzoly

Růst města byl realizován po ucelených etapách, které si vynutil specifický způsob výstavby. Hlavní podíl na stavbách měli vězni z lágru Vykmánov, takže každý jednotlivý stavební prostor byl vždy oplocen dvojitým plotem s ostnatým drátem a doplněn nepostradatelnými strážními věžemi, tedy byl zde uplatňován stejný režim, jako v trestaneckých táborech Jáchymovských dolů, n. p. Každý obytný komplex proto byl ukončen a předán až jako ucelený soubor, takže nepostrádá ani prvky určité rozmanitosti.

počáteční činžovní dvouletkové domy byly velmi střídme

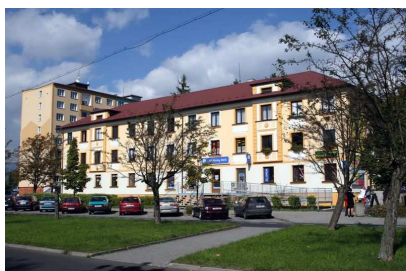
první ostrovský „panelák“ se objevil v Myslbekově ulici už roku 1957

uzavřený obvod náměstí záměrně evokuje náměstí historických měst

podélně situované budovy obytných bloků kolem náměstí, mj. s obchodním domem Brigádník (původně Úsvit), vtahují hlavní bulvár do samotného centra městského celku

obchodní vybavenost byla začleněna do podélné linie, nebo do středu zástavby

v kompozicích zcela uzavřených domovních bloků najdeme dvorní partie rázu hospodářského, se sušáky prádla a klepadly na koberce, i odpočinkového, s lavičkami a dětskými hřišti

některé domy charakterizuje motiv iluzivních okenic, dekor slunečního terče či v přízemí hrubá drásaná omítka

... jiné zase sgrafitová omítka ve formě stylizovaných psaníček

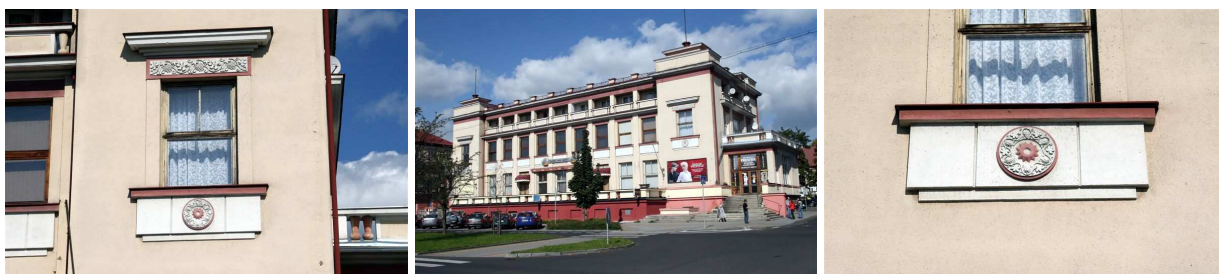
odlišné jsou i vstupní portály

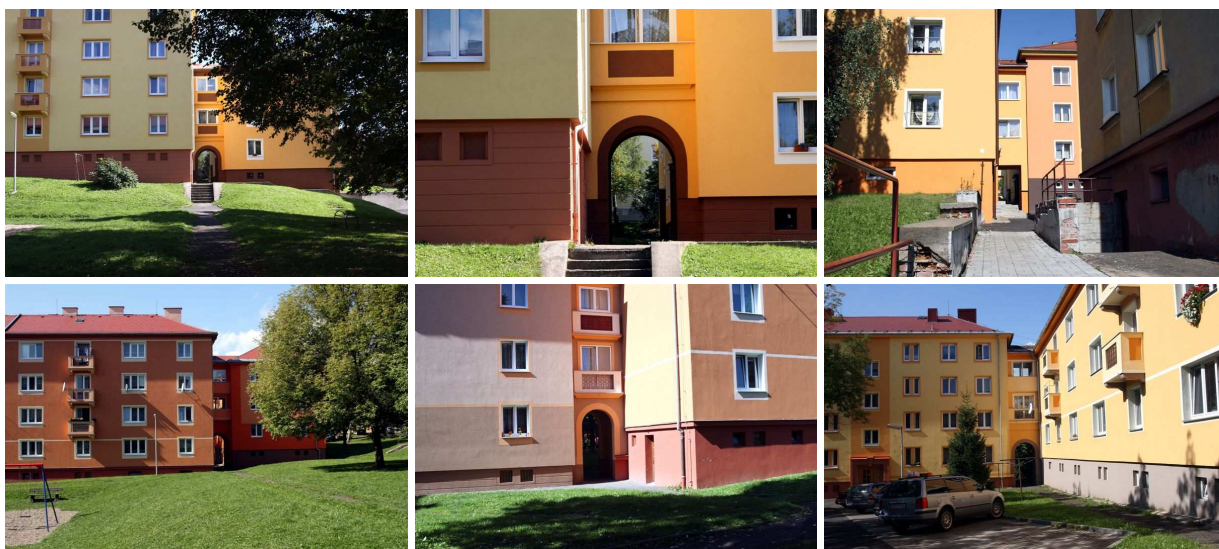
řadu domů zdobí sgrafito s domovním znamením

školu J. V. Myslbeka okrašlují glazované keramické reliéfní desky s vegetabilním dekorem

restauraci Družba se symetricky umístěnými vstupy zase dekoruje ornamentální vlys s vinnou révou

otevřené průchody s půlkruhovým záklenkem předznamenaly faktické ukončení investiční činnosti Jáchymovských dolů, n. p., a tím i konec období SORELA

některé domy si svou tvář dosud zachovaly, další jsou víceméně stejné, o jiných to už ale říci nelze

lešení a hromady polystyrénových desek nevěští nic dobrého – snímek napravo ale ukazuje, že když se chce, tak to jde, sgrafitová kresba zde byla obnovena

(2010)